

**ACADEMIA DE MUZICĂ „GHEORGHE DIMA” CLUJ-NAPOCA
ȘCOALA DOCTORALĂ „SIGISMUND TODUȚĂ”**

TEZĂ DE DOCTORAT

**Fagotul în creația camerală a compozitorilor francezi din
prima jumătatea a secolului al XX-lea**

**Doctorand:
asist. univ. Rareș Sângeorzan**

**Conducător științific:
prof. univ. dr. Cristian Misievici**

Cluj Napoca
2017

Rezumat

Prezenta cercetare se vrea a fi un ghid, o sursă de informare pentru cei interesați de evoluția instrumentului, de etapele parcurse de acesta de-a lungul timpului până în prezent, cu accentul pus pe ultimele două secole în care transformarea și perfecționarea tehnicilor de construcție au condus la obținerea instrumentelor moderne folosite și astăzi. Un subcapitol a fost dedicat celor două sisteme care evoluează în paralel și în prezent - *Heckelfagott* și *basson Buffet-Crampon* - cu asemănările și deosebirile lor, atât din punct de vedere tehnic cât și al posibilităților expresive.

Pe lângă aspectele legate de elementele de organologie, apariția și evoluția ansamblurilor camerale formate exclusiv din instrumente de suflat au constituit un subiect aprofundat în prezenta cercetare; de la cvintetul de suflători al începutului de secol al XIX-lea până la *Société de Musique de Chambre pour Instruments à Vent*, popularitatea acestui gen cameral a crescut iar repertoriul dedicat a crescut exponențial.

O parte importantă a cercetării s-a concentrat asupra creațiilor camerale ale compozitorilor francezi din prima jumătate a secolului al XX-lea, pornind de la structura de bază -duetul fagot-pian-și mergând înspre trio și cvintet. Noile valențe tehnice și expresive ale instrumentelor de suflat (conferite de evoluția tehnicilor de construcție și de inovațiile aduse lor), au atras atenția tinerilor compozitori francezi ai perioadei și au adus cu sine un important număr de lucrări dedicate ansamblurilor camerale, într-o variată formulă de combinare și alăturare instrumentală.

Capitolul I-Originile și evoluția fagotului în tradiția muzicală franceză

I.1.Fagotul-origini și evoluție

Subcapitolul introductiv va face o scurtă trecere prin istoria evoluției fagotului cu o prezentare a familiilor de manufacturieri de instrumente din diferite regiuni ale Europei, și va merge până în secolul al XIX-lea, perioada în care inovațiile tehnicilor de construcție au cunoscut o adevărată revoluție.

I.2.-*Heckelfagott* și *basson Buffet-Crampon*

Subcapitolul al doilea este momentul în care va trebui să urmărim direcțiile de dezvoltare și tendințele de modernizare pe care le va urma fiecare dintre cele două școli care vor adopta și adapta, fiecare într-un mod diferit, anumite idei și tehnici de construcție sau principii de acustică. După cum spuneam, până la începutul secolului al XIX-lea, istoria celor două instrumente este comună, traseul lor mergând în paralel până la momentul de cotitură în care fagotul german și bassonul își vor construi fiecare separat carierele. Inovațiile lui Carl Almenröder și Theobald Boehm preluată și adaptate de Johann Adam Heckel respectiv de Jean Louis Buffet pentru instrumentele produse în manufacturile conduse de ei, vor deveni tiparul pentru cele două sisteme de instrumentele moderne de astăzi.

I.3.-Tradiția fagotului în muzica franceză

În toate epocile istoriei muzicii întâlnim sub o formă sau alta, sub o denumire sau alta, precursori, strămoși ai fagotului. În perioada premergătoare secolului al XVII-lea, aceste instrumente asigurau un rol de acompaniator (dulcianul sau instrumentele înrudite cu acesta, care se foloseau în paralel în Europa). Rareori ele ieșeau din tiparul de instrument care asigura vocea de bas, fundamentul armonic în cadrul lucrărilor camerale sau concertante. Începând cu Jean Baptiste Lully, perspectiva asupra rolului său în ansamblurile camerale și orchestrale va suferi o transformare și o evoluție continuă, ajungându-se la rolurile solistice complexe dedicate de Berlioz, Debussy sau Ravel fagotului.

I.4.-Apariția și evoluția formațiilor camerale de suflători

Genul cameral a reprezentat încă de la apariția sa unul dintre preferatele compozitorilor francezi, iar secolul al XIX-lea constituie un moment important în continuitatea și evoluția acestui gen muzical, în special în cazul instrumentelor de suflat. În perioada începutului de secol XIX se consemnează cristalizarea structurii care va deveni baza formațiilor camerale de suflători-cvintetul. Putem spune că momentul apariției *Société de Musique de Chambre pour Instruments à Vent* în 1879 a constituit primul pas în impunerea instrumentelor de suflat ca elemente de bază ale formațiilor camerale. Paul Taffanel a strâns în jurul său renumiți instrumentiști ai epocii, artiști care erau și profesori ai Conservatorului din Paris; concertele susținute de aceste personalități și popularizarea diverselor combinații posibile între instrumentele de suflat vor avea un efect stimulant pentru compozitorii francezi ai perioadei.

Capitolul II-Creația camerală a compozitorilor francezi din prima jumătate a secolului al XX lea

II.1.-Duo-ul fagot-pian

II.2.-Henri Dutilleux-Sarabande et Cortège

Henri Dutilleux (1916-2013) a fost unul dintre cei mai importanți exponenți ai școlii franceze din secolul al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea. Deși a menținut relații de prietenie cu majoritatea contemporanilor săi (Jolivet, Auric, Milhaud, Poulenc), de la care accepta sfaturi și sugestii, el nu s-a aliniat niciodată unui anumit curent și nu s-a alăturat diverselor grupuri formate în cadrul cercului tinerilor compozitori francezi ai epocii.

Lucrarea a fost scrisă în 1942, ca piesă de concurs pentru Conservatorul din Paris, la solicitarea lui Claude Delvincourt, director al instituției între 1941-1954. Deși a fost considerată de Dutilleux ca fiind o exponentă a vechiului său stil de a compune și trecută în rând cu lucrările care preced sonata pentru pian, în categoria lucrărilor „uite”, *Sarabande et Cortège* și-a câștigat popularitatea și un loc binemeritat în repertoriul instrumentiștilor de azi.

II.3.-Trio-ul de ancii-scurt istoric

Trioul de ancii- formula consacrată de trio pentru instrumentele de suflat de lemn- asociază oboiul, clarinetul și fagotul. Nici o altă variantă de trio de lemn nu s-a bucurat de notorietatea acestuia. Motivul îl reprezintă probabil unitatea în diversitate a celor trei instrumente, capabile-fiecare în parte și toate la un loc- de un potențial expresiv remarcabil.

Împreună cu oboistul Myrtil Morel și clarinetistul Pierre Lefebvre, fagotistul Fernand Oubradous înființează în 1927 *Trio d'Anches de Paris*, ansamblu cameral emblematic pentru cel de-al doilea pătrar al secolului XX. Acestui formidabil trio îi datorăm un semnificativ număr de lucrări dedicate de către compozitorii francezi și europeni contemporani.

II.4.-Jean Françaix-*Divertissement pour hautbois, clarinette et basson(ou*

Trio d'anches)

Jean René Désiré Françaix (1912-1997) s-a născut la Le Mans într-o familie cu tradiție în muzică. Tatăl său, Alfred, a fost directorul Conservatorului, compozitor, muzicolog, pianist, iar mama sa, profesoară de canto. Astfel Jean a fost în permanență înconjurat de muzică. A început de mic studiul muzicii (pian, armonie, contrapunct) și cred că este foarte

potrivit să cităm din amintirile Nadiei Boulanger, celebra profesoară a multor generații de compozitori, dirijori și interpreți din întreaga lume.

Lucrarea, scrisă în 1947, a devenit la scurt timp după publicarea sa una dintre piesele cele mai importante din repertoriul dedicat trioului de suflători.

Divertissement a fost dedicat trioului *André Dupont* (Paul Taillefer-oboi, André Gabry-clarinet, André Dupont-fagot) și a avut prima audiție în ianuarie 1947 la Paris, fiind publicat la editura *Schott* din Mainz în 1954.

Este o lucrare care abundă în pasaje de virtuozitate tehnică, oferite cu generozitate de compozitor fiecărui membru al ansamblului cameral. Pe lângă abilitățile tehnice pe care le solicită interpreților, umorul reprezintă o dominantă de caracter care trebuie evidențiată în interpretarea *Divertissementului*. Din punct de vedere constructiv, Françaix alege structura clasică formată din patru părți, dar nu respectă întocmai succesiunea tradițională a mișcărilor (rapid-lent-dans-rapid), ci va deschide lucrarea cu partea lentă în care va include și un fragment de mijloc rapid.

II.5.-Jacques Ibert-*Cinq pièces en trio*

Jacques Ibert (1890-1962) s-a născut la Paris într-o familie de origine normandă, tatăl său era comerciant iar mama sa o pianistă amatoare. Ibert nu s-a aliat nici unui curent muzical al perioadei, declarând că după părerea sa toate sistemele, modurile de a compune, sunt valabile și la fel de bune pentru el.

Lucrarea, scrisă în 1935, comisionată de patroana editurii *l'Oiseau Lyre*, nu este prima piesă a lui Ibert dedicată unui ansamblu de instrumente de suflat. În 1921 a scris *Deux mouvements* pentru două flaute, clarinet și fagot (prima audiție a avut loc în 1923), mai târziu un flaut fiind înlocuit cu oboiul și primind numele de *Quatuor à vent*.

Cinq pièces en trio au fost dedicate trio-ului fondat de Oubradous în 1927. Lucrarea reprezintă o suită de cinci piese de mici dimensiuni, lejere din punctul de vedere al dificultăților tehnice, comparativ cu alte creații ale perioadei, dar care abundă în momente care pun la încercare fantezia interpreților.

II.6.-Cvintetul pentru suflători-Darius Milhaud-*La cheminée du roi René*

Darius Milhaud (1892-1974) este unul dintre muzicienii cu un portofoliu componistic impresionant, reprezentant de seamă al școlii franceze moderne de compoziție și muzicologie.

Groupe des six(les Six),grupul de compozitori reuniți în jurul mentorului, scriitorul, graficianul și muzicianul(amator) Jean Cocteau, a generat o mișcare artistică și muzicală care a marcat profund cultura franceză interbelică.Din acest grup, care a activat în perioada 1916-1923, au făcut parte Darius Milhaud, Georges Auric, Arthur Honegger, Louis Durey, Germaine Tailleferre și Francis Poulenc.

La cheminée du roi René reprezintă adaptarea primei părți a muzicii filmului *Cavalcade d'amour* (regizorul Raymond Bernard a ales trei compozitori pentru a compune coloana sonoră:Milhaud,Honegger și Roger Désormière). Filmul se dorește o ilustrare a iubirii neîmplinite,a unui presupus blestem aruncat asupra celor care se căsătoresc în *Chateau de Champs*,în trei ipostaze temporale:secolul al XV-lea(preluat și în cvintet),secolul al XIX-lea și secolul al XX-lea.

Concluzii

Începutul secolului al XX lea a însemnat pentru fagot confirmarea rolului său atât în ansamblurile camerale și simfonice,cât și în postura de solist al acestora.Începând deja cu Debussy și Ravel,s-a putut observa schimbarea radicală a viziunii compozitorilor francezi asupra noilor posibilități tehnice ale fagotului,conferite instrumentului de inovațiile tehnice promovate de către constructori.

Tocmai aceste transformări aduse *heckelfagott*-ului și *basson*-ului au constituit subiectul primului capitol al prezentei cercetări,cu o aplecare asupra modificărilor aduse lor, a asemănarilor și mai ales a diferențelor timbrale și tehnice între cele două instrumente prezente azi în sfera interpretativă.

Apariția ansamblurilor camerale extinse,formate exclusiv din instrumente de suflat (*Société de Musique de Chambre pour Instruments à Vent*) a constituit un impuls și o provocare adresate tinerilor compozitori ai perioadei în vederea popularizării acestor formații și îmbogățirii repertoriului dedicat lor.

Fernand Oubradous și trioul său de ancii a reprezentat o importantă etapă în impunerea ansamblurilor camerale de suflători în fața publicului,după modelul acestora înființându-se numeroase formații profesionale în întreaga Europă,fapt ce a provocat o adevărată „avalanșă” de lucrări dedicate acestora.

*The Bassoon in Chamber Pieces by French Composers in the First Half
of the Twentieth Century*

Abstract

The present research is intended to be a guide, a source of information for those interested in the evolution of this instrument, of the stages it has gone through up to the present day, with an emphasis on the last two centuries within which the transformation and improvement of the construction techniques have led to the modern instruments used today. A subchapter describes to the two systems that are currently evolving in parallel – the

Heckelfagott and the *Buffet-Crampon bassoon* - with their similarities and differences, both technically and in terms of their expressive means.

In addition to the aspects relating to organology, one of the subjects broadened in the present research is represented by the emergence and evolution of chamber ensembles formed exclusively of wind instruments; from the wind quintet at the beginning of the nineteenth century to the *Société de Musique de Chambre pour Instruments à Vent*, the popularity of this chamber genre grew ever more and also its repertoire grew exponentially.

An important part of the research was focused on the chamber works of French composers of the first half of the 20th century, starting from the basic structure - the bassoon-piano duo - and evolving to the trio and quintet. The new technical and expressive capabilities of the woodwind instruments (conferred by the evolution and improvement of manufacturing techniques) attracted the attention of the young French composers of the period and brought about a large number of works dedicated to chamber ensembles in varied arrangements and instrumentation.

Chapter I: Origins and evolution of the bassoon in the French musical tradition

I.1. Bassoon - origins and evolution

The introductory subchapter will make a brief overview of the history of the bassoon with a presentation of the family of instrument manufacturers in different regions of Europe, up to the nineteenth century, when the innovations in the construction techniques underwent a genuine revolution.

I.2. Heckelfagott and Buffet-Crampon Basson

The second subchapter follows the lines of development and the modernization tendencies that each of the two schools adopted and the way they adapted, each in a different way, certain ideas and construction techniques or acoustic principles. As mentioned, until the beginning of the nineteenth century the history of the two instruments remained common, their course running parallel until the turning point at which the German bassoon and the French bassoon stepped on their separate paths. The innovations developed by Carl Almenröder and Theobald Boehm would afterwards be taken over and adapted by Johann Adam Heckel and Jean Louis Buffet, respectively, for the instruments produced in the

manufactures they lead, becoming the pattern for the present day two systems of modern instruments.

I.3. The tradition of the bassoon in French music

There are to be found in all epochs of the history of music in one form or another, under one name or another, precursors, ancestors of the bassoon. During the years preceding the seventeenth century, these instruments provided an accompanying role (the dulcian or the instruments related to it, which were used in parallel in Europe). They rarely came out of the instrument pattern providing the bass line, the harmonic foundation in chamber or concert works. Beginning with Jean Baptiste Lully, the perspective on its role in chamber and orchestra ensembles will experience continuous transformations and development, ending with the complex solo roles dedicated to the bassoon by Berlioz, Debussy or Ravel.

I.4. The emergence and evolution of wind chamber ensembles

The chamber genre was one of the French composers' favourite since its appearance, and the 19th century marks an important moment in the continuity and evolution of this genre, especially in the case of the woodwind instruments. At the beginning of the 19th century, the crystallization of the structure that would become the basis of the quartet chamber ensembles was set. We may assert that the moment of the emergence of the *Société de Musique de Chambre pour Instruments à Vent* in 1879 was the first step in imposing the woodwind instruments as basic elements of the chamber ensembles. Paul Taffanel gathered around him renowned instrumentalists of the time, artists who were also professors at the Paris Conservatory; the concerts held by these personalities and the popularization of the various possible arrangements of wind instruments had a stimulating effect on the French composers of the period.

Chapter II: Chamber works by French composers of the first half of the twentieth century

II.1. The bassoon-piano duo

II.2. Henri Dutilleux – *Sarabande et Cortège*

Henri Dutilleux (1916-2013) was one of the most important exponents of the French school of the twentieth century and the beginning of the 21st century. Although he maintained friendly relations with most of his contemporaries (Jolivet, Auric, Milhaud, Poulenc), accepting advice and suggestions, he never aligned himself with a certain trend and did not join the various groups formed among the circle of young French composers of the time.

The composition was written in 1942 as a contest piece for the Paris Conservatory, at the request of Claude Delvincourt, director of the institution between 1941-1954. Though considered by Dutilleux as an exponent of his old style of composition and ranked with the works that preceded the piano sonata, in the category of the “forgotten” pieces, *Sarabande et Cortège* gained popularity and a well-deserved place in the repertoire of present day instrumentalists.

II.3. The reed trio - brief history

The reed trio - the set formula for woodwind instruments - combines the oboe, the clarinet and the bassoon. No other variant of woodwind trio ever enjoyed its notoriety. The reason lies probably in the unity in the diversity of the three instruments, capable - each one at a time and all together - of a remarkable expressive potential.

Together with the oboist Myrtil Morel and the clarinetist Pierre Lefebvre, the bassoonist Fernand Oubradous formed the *Trio d'Anches de Paris* in 1927, an emblematic chamber ensemble of the second quarter of the 20th century. To this formidable trio we owe a significant number of works dedicated to contemporary French and European composers.

II.4. Jean Françaix – *Divertissement pour hautbois, clarinette et basson* (ou *Trio d’anches*)

Jean René Désiré Françaix (1912-1997) was born in Le Mans to a family with a tradition in music. His father, Alfred, was the director of the Conservatory, composer, musicologist, pianist, and his mother, a singing teacher. Thus Jean was constantly surrounded by music. He began at an early age the study of music (piano, harmony, counterpoint) and we believe it is very appropriate to quote from the memories of Nadia Boulanger, the famous teacher of many generations of composers, conductors and performers all over the world.

The piece, written in 1947, became soon after its publication one of the most important works of the repertoire written for the woodwind trio.

Divertissement was dedicated to the trio *André Dupont* (Paul Taillefer - oboe, André Gabry - clarinet, André Dupont - bassoon) and was first performed in January 1947 in Paris, published at the *Schott Publishing House* in Mainz in 1954.

It is a work that abounds in passages demanding technical virtuosity, generously offered by the composer to every member of the chamber ensemble. In addition to the technical skills it requires from the interpreters, humour is a dominant feature that must be highlighted in the interpretation of the *Divertissement*. From a constructive point of view, Françaix chooses the classical four-part structure, but does not strictly follow the traditional sequence of movements (fast-slow-dance related-fast), but opens the work with the slow part, including a fast middle section.

II.5. Jacques Ibert – *Cinq pièces en trio*

Jacques Ibert (1890-1962) was born in Paris to a Normand family; his father was a merchant, and his mother an amateur pianist. Ibert did not ally himself with any musical current of the period, saying that, in his opinion, all systems or types of composition are valid and just as good for him.

The work, written in 1935, commissioned by the patron of *l'Oiseau Lyre* Publishing House, was not the first piece that Ibert dedicated to a set of woodwind instruments. In 1921 he wrote *Deux mouvements* for two flutes, clarinet and bassoon (the first performance was held in 1923), later a flute being replaced by the oboe and receiving the name *Quatuor à vent*.

Cinq pièces en trio was dedicated to the trio founded by Oubradous in 1927. The work represents a suite of five small pieces, light in terms of technical difficulties compared to other creations of the period, but abounding in moments that put to test the fantasy of the performers.

II.6. The woodwind quintet, Darius Milhaud – *La cheminée du roi René*

Darius Milhaud (1892-1974) is one of the musicians with an impressive compositional portfolio, a prominent representative of the modern French composition and musicology school. *Groupe des six (les Six)*, the group of composers around the mentor, writer, graphic artist, and musician (amateur) Jean Cocteau, generated an artistic and musical movement that deeply marked the French interwar culture. The group was active between 1916 and 1923 and

included Darius Milhaud, Georges Auric, Arthur Honegger, Louis Durey, Germaine Tailleferre and Francis Poulenc.

La cheminée du roi René represents an adaptation of the music written for the first segment of the film *Cavalcade d'amour* (Raymond Bernard chose three composers to compose the soundtrack: Milhaud, Honegger and Roger Désormière). The film was intended to be an illustration of unfulfilled love, a supposed curse set on those who marry in *Chateau de Champs*, in three temporal stances: the 15th century (featured also within the quintet), the nineteenth and twentieth centuries.

Conclusions

The beginning of the twentieth century meant for the bassoon the confirmation of its role both in chamber and symphonic ensembles, as well as in the position of soloist. Already beginning with Debussy and Ravel, one could observe the radical change in the vision of the French composers regarding the new technical possibilities on the bassoon, conferred by the technical innovations provided by the manufacturers.

These very changes brought to the *heckelfagott* and *bassoon* comprise the subject of the first chapter of this research, with an emphasis on their modifications, the similarities and especially the timbre and technical differences between the two instruments present today in the interpretative sphere.

The emergence of extensive chamber ensembles, composed exclusively of wind instruments (*Société de Musique de Chambre pour Instruments à Vent*), constituted both an impulse and a challenge for the young composers of the time to popularize these ensembles and enrich their repertoire.

Fernand Oubradous and his reed trio represented an important stage in rendering the wind chamber ensembles prominent for audiences, forming a number of professional ensembles throughout Europe, creating a real “avalanche” of works dedicated to them.

